

УДК.32.323

ДОНБАС І "ДОНЕЦЬКІ" У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МІФОЛОГІЇ: ЩО МАЄМО І ЩО РОБИТИ?

Жовніренко П.

к.т.н., доцент

Київський Університет Права НАН України

Political and social mutual isolation of the population of Donbas and the rest of Ukraine was and remains the main cause of their mutual prejudices. The author examines some of the myths as a source of such isolation, offers a way to neutralize them

Политическая и социальная взаимоизоляция населения Донбасса и остальной Украины была и остается основной причиной их взаимной предвзятости.

Автор рассматривает некоторые мифы, как один из источников взаимной изоляции, предлагает пути их нейтрализации.

Політична і соціальна взаємоізоляція населення Донбасу та іншої України була й залишається основною причиною їх взаємної упередженості.

Автор розглядає деякі міфи, як одне з джерел взаємоізоляції, пропонує шляхи їх нейтралізації.

Ключові слова: населення, "донецькі", міфи, ставлення, Донбас.

Актуальність дослідження. Характерними рисами суспільної свідомості пересічної людини в час соціальних трансформацій - у т.ч. нинішнього реформування українського суспільства - є тривога, невпевненість і несталість оцінок. Оскільки психіка не може витримувати відносно тривалої дезорієнтованості, не дивно, що людина легко довіряється простим істинам, які формуються у масовій культурі і нескладними штампами пояснюють проблемні питання. Такими штампами дуже часто є міфи, породжені спонтанно або цілеспрямовано, деякі з яких у процесі циркуляції в суспільстві стають невід'ємною часткою суспільної свідомості, набуваючи рис об'єктивної реальності і приймаючи на себе під час політичних чи громадських дискусій роль беззаперечних аргументів. Попри позірну комунікативну мобільність і безбар'єрність інформаційного суспільства, до якого належить і Україна, міфи дотепер посідають важливе місце в творенні ментальних образів окремих осіб та суспільних груп, в їх сприйнятті як дружніх, нейтральних чи ворожих, а отже – мають впливи на внутрішньоінтеграційні та інші процеси державотворення.

Мета дослідження полягає у вивченні впливу деяких розповсюджених міжрегіональних міфів – зокрема, міфів про Донбас, спроба розібратися у причинах їх затребуваності та живучості, запропонувати деякі шляхи нейтралізації їхніх негативних впливів.

Теоретико-методологічна база дослідження. До питання вивчення впливу територіальних міфів на суспільну свідомість періодично звертаються науковці та журналісти. Ця тема не є широко дослідженою в наукових колах, хоча останніми роками стала досить популярною у засобах масової інформації. Зокрема, їй присвятили свої публікації такі автори як А.Флієр, О.Тараненко, М.Шокало, Є.Кокотюха, В.Пірко, С.Федорчук. В цих роботах достатньо детально розглядаються міфи, їх коріння, джерела живлення та впливи. У той же час не дослідженою, а отже і невирішеною частиною проблеми залишаються пропозиції з нейтралізації негативних впливів деструктивних міфів. Деякі пропозиції саме такого спрямування і розглядаються у цій статті.

Виклад статті. Відразу після оголошення результатів останніх президентських виборів авторові випало побувати на організованому через Інтернет зібранні небайдужих і політично активних киян. Питання на порядку денному було одне: "Як реагувати на перемогу Януковича?".

Не намагатимуся описувати весь хід обговорення, наведу лише одну репліку, яка була чи не квінтесенцією групового монологу: "Виборець Партії регіонів – це зовсім не пересічний обиватель. Це фактично лабораторна "собака Павлова", у якої умовний рефлекс – іти й голосувати за Партію регіонів – виникає автоматично при подразнику, що зветься "вибори". Найпопулярнішими на зібранні ідеями були бойкот товарів донецьких виробників та політичний абсентеїзм, або, як це звучало, – "внутрішній протест".

На запитання до присутніх: чи хтось з них народився або жив у Донбасі жоден з присутніх – а їх було близько 40 – ствердно не відповів. І це автора абсолютно не здивувало, бо він вже давно спостерігає феномен безапеляційної готовності робити висновки по Донбасу якраз і у першу чергу тими, хто про нього нічого не знає, а лише "чув".

"Однією з причин провалів "помаранчевих" було якраз нерозуміння Донбасу і його ключової ролі у визначенні наших перспектив. Попри постійні мантри "Україна єдина!", "Ми один народ — на Заході і Сході, Півдні і Півночі!" нічого не робилося для того, щоб перед виборами або після них розробити та здійснити "східну політику" – це, до речі, фрагмент авторської статті, написаної в 2006 році. " З сотні членів фракції "Наша Україна" у Верховній Раді, обраних у 2002 році, не було жодного представника Донбасу. Звичайно, за умов жорсткого монополізму Партії регіонів, перемога у мажоритарних округах шахтарського краю кого-небудь з прихильників Ющенка була неможлива. Але невнесення донеччан при змішаній виборчій системі до прохідної частини списку "Нашої України" було просто незрозумілим. У створеному на Майдані під час Помаранчевої революції Комітеті національного порятунку із понад

тридцяти осіб також не знайшлося місця ні для одного представника Донбасу. І таких прикладів можна наводити десятки"[1].

Тоталітаризм помер десятки років тому, проте його ментальна спадщина та стереотипи не просто збереглися, а старанно культивуються нами і процвітають. Ми є жертвами нами ж створених міфів, причому жертвами потрійними, бо на основі невірних суджень приймаємо хибні рішення і робимо помилкові дії.

Однією з таких оман є міфи про Донбас, сама назва якого – як правило серед тих, хто там ніколи не був, – набула демонічного звучання і ототожнюється зі вселенським злом.

Цей феномен та деякі його складові прекрасно описав пару років тому Євген Кокотюха у статті з промовистою назвою "Донбас-відбувайло" [2]. Промоніторивши протягом кількох днів у прайм-тайм випуски новин на основних українських телеканалах, Кокотюха отримав парадоксальні результати: "Якщо звинувачувати когось персонально в інформаційній змові проти Донбасу, суть якої полягає лише в пошуку негативних фактів із життя регіону, то доведеться визнати факт тотальної змови. Адже про соціальні та кримінальні негаразди Донбасу говорять у своїх випусках новин канали, що мають різних власників: «1+1», «Інтер», ICTV, НТН, 5 канал і навіть «донецькі» на ТРК «Україна». Хоча, здавалося б, останні мусили творити своєму краю суто білий та пухнастий імідж".

Є.Кокотюха резонно зауважує, що швидше за все про змову все ж таки не йдеться. На його думку "напрошується ще одне пояснення: Донбас – лише найзручніший та найбільш благодатний розсадник поганих новин, із яких, за неписаними законами, треба починати праймові новинні випуски. Для чого вишукувати якесь горе на Волині, Чернігівщині, Житомирщині чи в Криму, коли досить подзвонити луганським або донецьким кореспондентам?"

Олена Тараненко, яка досліджує міфи про Донбас, каже, що зовнішні стереотипи про її батьківщину є переважно "примітивними і агресивними" [3]. Кореспондентка Бі-бі-сі Марта Шокало також стверджує: "Про те, що такі стереотипи існують, я переконалася на власному досвіді. Коли їхала у відрадження до Донецька і хвалилася друзям, більшість мені співчували" [4].

Говорячи про донбаську суспільну міфологію варто пам'ятати, що крім зовнішніх – в основному сучасних – міфів про Донецький край є ще й внутрішньо створені міфологеми. О.Тараненко про це пише так: «Міфологія Донецька активно створювалася в 20-ті-30-ті роки ХХ століття. За цілком справедливим зауваженням А. Флієра, епоха побудови соціалізму і знаменита теорія «соціалістичного реалізму в мистецтві» були, по суті, першою професійною теорією масової культури, причому, не тільки теоретиками, а й першими її практиками були саме радянські політичні діячі, ідеологи та журналісти [5]. Виникли міфологеми: «Донецьк - місто шахт», «місто трудової слави», «місто териконів», «місто чорного золота», і т. д. Цей циклічний ряд доповнював культ «першогогероев» праці»: Стаханова, Ізотова, Ангеліної, Мазая та ін. До маргінальних в радянський період можна віднести міф про "новий Вавілон", про Донецьк як змішання мов і народів у своєрідній стихійній вольниці. Але і цей міф базується на «шахтному» прецеденті, оскільки це «стовпотворіння народів» формувалося в спробах втекти від колективізації та розкуркулення ... ».

Як зауважує С.Федорчук, міф про Донбас виринає на поверхню політичної дискусії практично напередодні виборчих кампаній, сприяючи доволі маргінальному, реактивному ставленню до цього краю з боку доволі великої частини українського політикуму та інтелектуалів, а також переконуючи мешканців краю у їхній «окремшності», «інакшості», фактично відокремленості від України [6]. Однак, влада міфу поширюється насамперед на тих, хто знаходиться в його полоні та є його ретранслятором.

В основі міфу про Донбас лежать, два фактори. По-перше, це доволі незначні знання українських інтелектуалів щодо самого краю, уявлення про нього, як категорію позаісторичну і стало гомогенну. Попри те, що більшість оглядачів стверджує про промислове коріння краю і відповідним чином структуровану соціальну організацію життя мешканців, з його космополітичним укладом та наявністю кримінального походження капіталів основних володарів Донбасу, фактом є те, що міграційна активність українського та іноетнічного контингенту була доволі високою протягом всього ХХ століття.

По-друге, напевне має рацію той же С.Федорчук, коли твердить, що висока щільність населення Донбасу є результатом не тільки і не стільки активності українського контингенту після зруйнування Запорізької Січі, скільки цілеспрямованої політики імперії зі створення міст для видобутку сировини – солі, вугілля, виплавки металу. Фактично, примусова індустріалізація Донбасу сприяла зменшенню частки населення, яке мешкало в сільській місцевості, створюючи передумови для їх денационалізації. Водночас, не слід забувати, що адміністрація заводів та вугільних копалень не могла бути орієнтованою на українську ідентичність, за своєю природою вони були носіями цінностей імперії, в яких не було місця для етнічної ідентичності. В битві між двома версіями опанування Донбасу: українській (аграрній) у вигляді козацьких сіл та хуторів та імперській (індустріалізованій) перемогла остання. Двадцятье століття для Донбасу стало переломним моментом, оскільки більшовики не тільки продовжили імперську версію колонізації Донбасу, а й принесли нові підстави для створення штучної – пролетарської ідентичності, яка будучи прошарком керованим, а не керуючим, втрачала не тільки згадку про своє походження (національне, станове), а ставала нещадно визискуваним знаряддям для видобутку ресурсів. Також, доволі багато зусиль було докладено для оспівування Донбасу як «землі обітваної» для тих людей, які бажали важкого, але заробітку, «фіксованого пайку» навіть під час Голоду 1932-1933 років.

З іншого боку, робити вигляд, що з появою української державності Київ як столиця і уособлення влади зміг запропонувати нову модель для відносин з Донбасом було б недоречним. Бурхливі дев'яності в Донбасі пройшли практично за повного невтручання київської влади у процеси розподілу майна між новими господарями Донбасу, а режим Кучми навіть встиг повноцінно опертися у підтримку донецького клану для боротьби з опозицією і вийти на новий рівень репрезентації у центральних органах влади. Неправдою буде і те, що за президентства В.Ющенка була створена принципово нова модель стосунків з Донбасом. Ці відносини обмежувалися контактами на найвищому рівні, за повної індиферентності Києва. І ця індиферентність стосується не тільки вищого керівництва: ані українські інтелектуали, ані третій сектор, ані політичні партії – звісно, крім Партії регіонів - не розглядали роботу в Донбасі як пріоритетну з точки зору перспективи. Майбутнє Донбасу доволі сумнівне, ресурс основних галузей промисловості добігає свого кінця, величезна кількість населення краю змушена йти у сектори тіньового бізнесу, або ставати у лави безробітних, або виїжджати на заробітки. Поза сумнівами, такий стан речей аж ніяк не сприяє підвищенню цінності «України» в очах мешканців Донбасу, чиї найкращі часи припадають на період активної індустріалізації другої половини ХХ століття, коли створювалися нові робочі місця і промислові потужності краю.

Здійснення державою своїх повноважень є водночас демонстрацією та ретрансляцією символів, саме тому, вакуум символів української влади в Донбасі був замінений місцевою владою на радянську, зрозумілу для населення риторику та символіку. Радянськість в Донбасі є результатом не тільки діяльності місцевої влади, яка виросла з комсомольських та партійних організацій, а насамперед результат бездіяльності центру. З іншого боку, легка відмова українського інтелектуального середовища від приділення уваги Донбасу як українського простору є свідченням недалекоглядності і провінційності.

До "зовнішніх" соціально-побутових міфів про Донбас треба додати й політичні. Зупинимося лише на одному з них. Чи не загальноприйнятою і для львів'ян, і для киян, і для севастопольців є теза про проросійськість "донецьких". При цьому проросійськість лінгвістична, тобто зрозуміла прихильності до переважаючої у регіоні мови спілкування, безпідставно трансформується у зовсім інше – проросійськість політичну, тобто у прихильність до Кремля, до "здачі України".

Щоб переконатися у помилковості такої трансформації варто нагадати хоча б, що свою першу поїздку новий президент здійснив все ж таки до Брюсселя, а не Москви. Чи поставити перед собою питання: як змінилася після інавгурації його точка зору щодо другої державної мови.

Але, як відомо, найкраще політичний вектор характеризується і визначається напрямком вектору економічного. І з огляду на це досить просто задатися кількома питаннями і найперше: який з регіонів України має найменше інвестицій з Росії?

Це не Галичина з давно вже російськими обленерго, автобусним та нафтоперегінним заводами, не Київ, а тим більше не Крим.

Це – "вотчина" Партії регіонів, Донецька область. І це стосується не лише великих підприємств. Порівняймо хоча б кількість заправок "Лукойла" на Львівщині (18) і Донеччині (4)[7].

А тепер спитаймо себе: яка логіка "донецьким" після переобрання влади в усій Україні змінювати свої уподобання і віддавати комусь те, що тепер "належить" їм?

Це чудово розуміє Москва – депутат Держдуми С.Марков навіть назвав Януковича "українським економічним націоналістом"[8] - але чомусь ніяк не розуміють деякі з українців. І, заявляючи про непатріотизм Януковича, намагаючись ігноруючи його як президента, вони, по-перше, ігнорують мільйони наших співвітчизників, що голосували за нього і складають більшість у південно-східному регіоні, тим самим фактично сприяють розколу України.

А по-друге, створюють для закордонних "доброзичливців" підстави для сумнівів у репрезентативності, а отже легітимності української влади.

З огляду на вищесказане – що хотілося б запропонувати політично активним співвітчизникам, які схильні до демонізації Донбасу і вселенського голосіння з приводу неминучих апокаліптичних наслідків для України приходу до влади "донецьких"?

Найголовніше – заспокоїтися, позбавитися ментально спричинених абсолютизацій і налаштуватися у бік конструктиву. Не намагатися ганьбити шахтарський край та його мешканців, а навпаки – надати їм максимально можливу нашу допомогу, яка одночасно буде й виявом солідарності. Наприклад, організувати громадянську кампанію інтелектуального та правового сприяння мешканцям Донбасу у примушенні влади вирішити, нарешті, старі, конкретні і життєво важливі для них проблеми. Скажімо, відродження мертвих міст та шахтарських селищ.

Адже з новим президентом Партія регіонів вже не може звично кивати на Київ у відповідь на питання про депресивні Шахтарськ, Торез чи Сніжне, рабську працю у "копанках", сотні смертей у шахтах, копійчані зарплати на металургійних заводах.

І - чи не найголовніше. Варто відкинути відомий принцип "Я не читав роман, однак я им предельно возмущен!".

Адже та сама Олена Тараненко, навівши деякі з міфів: "Донецьк - це місто бандитів, місто хамське, ненормативної поведінки та ненормативної лексики, місто, де люди поводять себе агресивно" тут же додає: "Але всі, хто приїздить до Донецька і знайомиться ближче, знають, що це не так".

Доводиться визнати, що саме добровільна соціальна самоізоляція населення Донбасу й іншої України була й залишається основною причиною їх взаємної упередженості.

“Ми просто не знаємо один одного, а звідси всі стереотипи, штампи і недобррозичливість”, - пояснює викладач донецького університету Ліна Бахаєва [4]/

Пані Бахаєва розповідає про туристичні принади Донбасу: море, гори, “чарівний Сіверський Донець”, заповідний степ... Водночас вона нарікає, що самі донбасівці мало знають про решту України.

“Є екскурсії хіба до Києва та Львова. А центральну Україну хто знає? Немає у нас таких маршрутів. Ви бачили, зараз Донецьком розвішані розтяжки, що кожен четвер і суботу літають літаки в Туреччину. А щоб була розтяжка, що кожен неділю можна провести на острові Хортиця. От чого нам всім не вистачає”, - говорить вона.

Та й не тільки організованим міжрегіональним туризмом можна займатися. Можна просто купити квиток, або сісти за кермо і поїхати на вихідні, а ще краще на тиждень-два під час відпустки туди, де ніколи не був? Тим більше, що дивитися є на що – крім названого Л.Бахаєвою є ще Святогорська Лавра, Голубина скеля на Кринці, соляні печери в Артемівську і багато-багато чого іншого.

І тут виникає інша проблема: при надмірі зовнішніх і внутрішніх – в основі своїй деструктивних – міфів про сучасний Донбас практично відсутні в усній творчості історичні легенди, без яких годі думати про успішний розвиток туризму. Крім 2-3 однакових для різних районів байок типу «Колісь Кринка (Кальміус, Донець тощо) була такою повноводною, що коло нашого села затонув турецький корабель із золотом» та загальнодонецьких міфів про трудові подвиги сталінської пори місцевих міфів просто немає. Невеликі винятки – скажімо, історія заснування древнього, як для Донеччини, села Троїцько-Харцизьк[9] – лише підтверджують загальне правило відсутності місцевих легенд. Або, принаймні, вони не є широкоживаними, бо забулися чи втрачені на стику поколінь. У той же час, безліч їх тихо спочиває у рукописах і розшифровках записів численних етнографічних експедицій, що проводилися і проводяться як фахівцями, так і аматорами. Вийняти їх зі сховищ, адаптувати їх виклад до запитів сучасників – у цьому вбачається один з напрямків роботи як місцевих туристичних агенцій та органів влади, так і всіх небайдужих до долі Далекого Сходу нашої Батьківщини.

Висновки. Отже, підсумовуючи, можна зробити наступний висновок. Проект модернізації України неможливий без інтеграції Донбасу до її політичного, економічного та культурного життя. І головним процесом, який мусить бути поставлений наріжним каменем цієї модернізації є створення єдиного комунікаційного поля, з чітко визначеними пріоритетами. Ситуація коли місцева влада фактично одноосібно визначає процеси виховання та освіти, максимально політизуючи питання соціалізації майбутніх громадян України є деструктивною, оскільки об'єктивно ускладнює процес внутрішньої української інтеграції. Саме тому, питання інформації, культури та освіти мають бути сконцентровані у виконавчих органів влади у Києві, натомість місцеві громади мають отримати більшу економічну незалежність. Тобто, говорячи мовою політики – максимальна економічна лібералізація для місцевих еліт (в тому числі Донбасу), в обмін на абсолютну владу центру в царині інформації, освіти, науки та виховання майбутніх громадян України. Питання поширення та трансляції цінностей та пріоритетів не може бути монополією регіональних еліт, які шукаючи додаткові електоральні ресурси, ладні виховувати неприязнь між Донбасом та "іншою Україною" у тому числі й сприянням у розповсюдженні відповідних упередженостей.

Література

1. П.Жовніренко. «Майдан» не скінчився... Робота над помилками «помаранчевих» сил// День – 2006. - №202. – С.1
2. Є.Кокотюха. Донбас-відбувайло [ел.ресурс] <http://telekritika.ua/media-continent/kritika/column/2008-06-03/38767>.
3. З.С.Лашенко. Який він – теперішній Донбас? // Кримська світлиця. – 2009. - №47. – С.21-32
4. М.Шокало. Донбас – шахтарський край [ел.ресурс] http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine/2009/12/091226_donbass_4_sp.shtml
5. Флиер А. Я. Массовая культура и её социальные функции. // ОНС: Общественные науки и современность. – М., 1998. - №6. – С. 138.
6. С.Федорчук. Камо грядеши, Донбас? До питання про міф Донбасу [ел.ресурс] <http://zamkova.info/2010/02/03/kamo-gryadeshi-donbas-do-pitannya-pro-mif-donbasu.html>
7. Лукойл. Повний список АЗС [ел.ресурс] <http://www.lukoil.com.ua/ukr/auto/refuel/fulllist>
8. С.Марков. Янукович не пророссийский президент, он - украинский националист [ел.ресурс]http://censor.net.ua/ru/news/view/158611/kreml_yanukovich_ne_prorossiyskiyi_prezident_on_ukrainskiyi_natsionalist
9. Троїцько-Харцизьк. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [ел.ресурс] <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%BE%D1%97%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%86%D0%B8%D0%B7%D1%8C%D0%BA>